ÉS 1996. máj. 17. 17. p.

KOLTAI TAMÁS:

Színház

Tragédia tiltott jambusokban

Mégiscsak nagyszerű a széthullás korában élni. Valahogy így mondja Sztaszik, miközben nyakát nyújtogatva szakadatlanul átlohol a hármas kórtermen, meg-megáll, és ilyenkor különféle szalutáló üdvözlésekre lendíti karját. Sztaszik egyike a kórterem bentlakóinak. A kórterem egy kórházban, még inkább alkoholelvonó-félében található, az pedig ama nevezetes rendszer szívében, mely egykor győzött a világ egyhatodán. S minthogy éppen ennek az egykornak az idejében járunk, a győzelem látványos eredménye – úgy, mint a féktelen testi-lelki terror az embernek nevezett teremtmény ellen – alátámasztja fent említett Sztaszek szavait a széthullás koráról.

Mindez *Venyegyikt Jerofejev* ellenzéki, alkoholista és immár néhai orosz író *Walpurgis-éj, avagy a kővendég léptei* című színművében történik, a *Katona József Színház* színpadán.

A látszat ellenére ez egy posztcsehoviánus darab. Ne tévesszen meg a helyszín, csupán arról van szó, hogy az idillikus jövőképet elnyelte a Gulag, akár Jeles András Három nővér-variációjában. „Valahol Oroszországban" a rendszeresen elektrosokkolt, félig agyonvert alkoholista deformáltak metilalkoholba fojtott Walpurgis-éje ugyanolyan szürreális valóságvízió, mint a tömegsírból kikelt, fölpuffadt eszkimó gyermekhullák megjelenése volt a Prozorov-házban. A történet katalizátora is tipikus csehovi alkat, Platonov- és Ivanov-utód, volt-értelmiségi, jelenleg segédmunkás egy háztartási boltban, bizonyos Gurevics, költő, ráadásul zsidó, akiben „az igazságkeresés lázálma hamisan értelmezett becsületérzéssel és egyéb atavizmussal társul". Önpusztító lázadása, amely előbb csak tiltott shakespeare-i jambusokban nyilvánul meg, utóbb pokoli terv végrehajtására készteti, melynek során a május elsejére virradó Walpurgis-éjszakán önmagával együtt átküldi a nemlétbe az egész kórtermet – a túlvilág döngő léptű kőszobor-üzenőit –, megzavarva némileg a „donjuankodó" Borenyka ápoló és a kórházi terror-különítmény ünnepi vacsoráját.

A darab szardonikus, keserű kacajban fogant, s ez múlhatatlan érdeme. Dramaturgiai invenciójánál, ami menet közben kifullad, hathatósabb verbális ereje. *Baka István* átültetésében parádés „makutyi dumák" adják a szöveg javát. Összezagyvált politikai szlogenek, betáplált ideológia-törmelékek, hírügynökségijelentés-zúzalékok, agymosásból maradt tömegmédia-ázalékok metaforikus költőiséggel mint elvonási tünetek jelennek meg a kényszerképzetes, tönkrevert és agyoninjekciózott bentlakók mondatömlenyeiben. Őrült beszéd, de van benne rendszer. „A fák kezdenek nyikorogni és kitöredezni, széthasadoznak és kinyiffannak, vizsgálat és tárgyalás nélkül. Már a madárkák is elröppennek, mint fejek a vállakról", mondja a falura visszavágyó öreg Vova, akit *Kun Vilmos* megható melankóliával játszik.

Kivált ezek a „figurák" sikerültek a darabban – és az előadásban is –, noha a legtöbben közülük testetlenek, mint a szalutálva rohangászó Sztaszik (*Stohl András*), az imperialista ügynökként ágyához kötözött Mihalics (*Hevér Gábor f.h.*), a nyálcsorgató kataton értelmiségi Kolja (*Rajkai Zoltán*), az orrlyukából tüzelő Aljoha (*Molnár László*), a „komszomoltitkár" Paska (*Varga Zoltán*), a csonttalan-sovány Klejnmihel (*Dévai Balázs*), a sakkfigurák-tól püffedt hasú Vitya (*Hollósi Frigyes*) és az elektrosokkolt öreg szexuálmisztikus Hohulja (*Garay József*). Külső megjelenésük, fizikai gesztusrendszerük és mozgáskarakterük kidolgozásában az ilyesfajta professzionalizmus terén mindig elsőrangú rendezőnek, *Gothár Péter*nek nyilvánvalóan segítségére volt a jelmeztervező *Berzsenyi Krisztina* és a koreográfus *Bodor Johanna*.

Szellemi arculata a két „gondolkodónak", a szobaparancsnok Prohorovnak és a fölforgató Gurevicsnek van. Előbbit *Lengyel Ferenc* a cselekvés- és beszédkényszer idült mániákusaként játssza. Az utóbbi szerepben nagy meglepetés *Fekete Ernő*. A jelentős intellektusú és költői vénájú, beszédében gazdag művelődés- és politikatörténeti, valamint filozófiai allúziókat betonkeverőként masszáló Gurevics az ő megformálásában egyszerre krisztusi és sátáni alkat. Van benne szelídség is, furor is; nem lehet tudni, mikor játszik, mikor provokál és mikor „száll el" magától. Átszellemült, kaján és zavarodott egyazon pillanatban. Semmiképp sem habókos, ebben a tekintetben hitelesen jellemzi magát szerepének szavaival, viszont – s ez talán a játékfölfogás egyetlen hibája – nem is eléggé intenzív, noha annak mondja magát. Különösen a Natalival való közös jelenetekből hiányzik a drasztikum, egyfajta erotikus vadság; jóformán nincs is kapcsolatuk.

Ez összefügg a „másik oldal", a kórházi személyzet aluljátszottságával, ami alól valamennyire kivétel *Szabó Győző* tagbaszakadt briganti Borenyka ápolója. *Söptei Andrea* Natalikéntföltűnően kedvetlen, nem értelmezi helyzetét Borenyka és Gurevics között. Talán az empátia hiánya teszi, hogy az áldozatokkal ellentétben a szerző nem hatol kellően a hóhéri lélek mélyére, így *Végvári Tamás* főorvosa, *Olsavszky Éva* kápó-Tamarocskája és *Kiss Eszter* Ljuszi nővére általános fogalmazvány, nem lesz belőlük „egyedi darab".

Az előadás kétharmad részében jó hatásfokkal dolgozó Gothár egy ponton megtorpan a kínálkozó lehetőség előtt. Ott talán, amikor az egyetlen megmaradt sakkfigura, a magányos fehér királynő mellett váratlanul megjelenik egy ugyanolyan másik. Fölfoghatjuk ezt akár a szürrealizmus üzenetének. Az utolsó harmad euforikus haláltánca bizonyos szürrealisztikus vízionálás nélkül nehezen viselhető el. Gothár egy ideig fokozza a naturális effekteket, majd – némi joggal – megrémülve a lehetséges következményektől, rövidre zárja az előadást, lényegében elhagyva „Fortinbras bejövetelét", a hullahegyen kitöltött eszelős bosszút (ami a szerzői instrukció szerint a lehulló függöny mögött folytatódik). Helyette egy groteszk „operett-tablóval" föloldja a rettenetet. Ez nem tűnik jó megoldásnak. Annál kevésbé, mert a baljósan kavargó zene *Selmeczi György* jóvoltából korábban már megágyazott annak a szürreális apokalipszisnek, amely egyenesen következne a darab dramaturgiai koncepciójából. Talán erre gondolt Gurevics, amikor azt mondta: „Kihordjuk, feloldjuk a varázslatot, befejezzük magunkat. És ha valakiben marad még egy kis félig megfojtottság és kifejletlenség – azon könnyen lehet segíteni..."

(Venyegyikt Jerofejev: Walpurgis-éj, avagy a kővendég léptei. Katona József Színház)